WIKIPEDIA

Kalmukin kieli

Kalmukin kieli eli **kalmukki** (aikaisemmin myös *oiraatti*; kalmukiksi хальмг келн, *halmg keln*) on etupäässä Venäjällä asuvien kalmukkien puhuma mongolikieli. Sillä on virallinen asema Kalmukian tasavallassa.

Kalmukki	
Oma nimi	хальмг келн (*halmg keln*)
Muu nimi	oiraatti
Tiedot	
Alue	Kalmukian tasavalta, Astrahanin ja Rostovin alueet, Stavropolin aluepiiri, Kirgisia
Virallinen kieli	Kalmukia
Puhujia	160 000
Sija	ei 100 suurimman joukossa
Kirjaimisto	kyrillinen
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	mongolikielet
Kieliryhmä	länsimongolikielet
Kielikoodit	
ISO 639-2	xal
ISO 639-3	xal (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=xal)
ISO 639-3	KGZ (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=KGZ)
	Ohje

Sisällysluettelo

Levinneisyys ja puhujamäärä

Kalmukit asuvat Venäjällä Volgan alajuoksun eteläpuolella sijaitsevassa Kalmukian tasavallassa, Astrahanin, Volgogradin, Rostovin ja Orenburgin alueilla, Stavropolin aluepiirissä, Siperiassa, Kirgisiassa ja Kazakstanissa. Pieniä kalmukkiryhmiä on myös Yhdysvalloissa ja Ranskassa.[1][2]

Vuonna 1989 Venäjällä laskettiin olevan 165 800 kalmukkia ja 156 300 kalmukin kielen puhujaa. Kirgisiassa kalmukkeja oli 5 050 henkeä ja Kazakstanissa 1 100.[3] Venäjän kalmukeista 93,1 % ilmoitti äidinkielekseen kalmukin ja 6,8 % venäjän. Toisena kielenään venäjää puhui 86,9 %.[4]

Venäjän vuoden 2002 väestönlaskennassa rekisteröitiin 174 000 kalmukkia[5] ja 153 600 kalmukin kielen puhujaa.[6] Peräti 99,6 % kalmukeista ilmoitti osaavansa venäjää.[7] Kalmukiassa asuvista kalmukeista 90,8 % puhuu kalmukkia.[8] Vuoden 2010 väestönlaskennan mukaan Venäjällä on 80 500 kalmukin puhujaa[9].

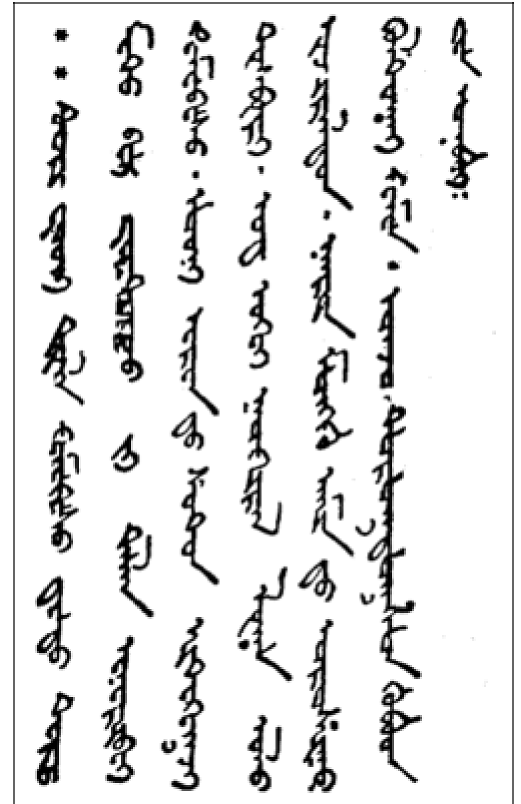
Historia ja murteet

Kalmukkien esi-isiä ovat mongoleihin kuuluneet oiraatit, jotka 1300-luvun lopulla perustivat itäiseen Keski-Aasiaan itsenäisen Džungarian kaanikunnan. Oiraateilla oli oma kirjakieli ja kirjoitusjärjestelmä, jota kalmukit käyttivät 1900-luvulle saakka. 1600-luvun alussa halhamongolien ja turkkilaisten kansojen ahdistamat oiraatit solmivat Venäjän kanssa sopimuksen, jonka perusteella he siirtyivät ensin Irtyš, Om ja Išim -jokien varsille ja sittemmin nykyisille asuinseuduilleen Volgan ja Donin alajuoksujen aroille. Vuosina 1664–1771 kalmukit, joita arvioidaan olleen noin 270 000 henkeä, muodostivat Venäjään vasallisuhteessa olleen Kalmukian kaanikunnan. Vuonna 1771 osa venäläisten ahdistamista kalmukeista (noin 125 000

henkeä) lähti takaisin Džungariaan, mutta enemmistö heistä sai surmansa matkalla. Volgan alajuoksulla kehittyi ajan mittaan erillinen kalmukkien kansa ja sen kieli.[10][11]

Kalmukki kuuluu mongolikielten länsiryhmään. Sen lähin sukukieli on Luoteis-Kiinassa ja Länsi-Mongoliassa puhuttu oiraatti.[12] Kieli jakautuu torgutin ja derbetin päämurteisiin, jotka puolestaan jakautuvat useisiin alamurteisiin. Niiden väliset erot ovat kuitenkin melko vähäisiä. Lisäksi erotetaan turkkilaisten kansojen keskuudessa vanhastaan asuneiden Issyk Kulin (Kirgisia), Orenburgin ja Uralin kalmukkien murteet, jotka ovat nykyään lähes kokonaan hävinneet.[13]

Kirjakieli

Kappale evankeliumitekstiä *todo bitšig* -kirjoituksella.

1600-luvun puoliväliin saakka kalmukkien esi-isät käyttivät mongolin klassista kirjakieltä. Vuonna 1648 Zaja-Pandita loi oiraattia varten uuden *todo bitšig* ("selkeä kirjoitus") -nimisen kirjoitusjärjestelmän, jota kalmukit käyttivät vuoteen 1924 saakka. Kalmukiksi käännettiin tiibetistä, sanskritista, kiinasta ja mongolista buddhalaista uskonnollista, filosofista ja tieteellistä kirjallisuutta. Kirjakielellä laadittiin alkuperäisiä historiallisia ja juridisia teoksia, oppikirjoja ja kaunokirjallisuutta. Sitä käytettiin myös virallisissa asiakirjoissa ja kirjeenvaihdossa. Kieltä opetettiin buddhalaisluostareissa sekä ortodoksisen kirkon ja venäläisten viranomaisten avaamissa kouluissa.[14]

Vuonna 1924 kalmukit siirtyivät lisämerkein täydennettyyn kyrilliseen kirjaimistoon. Vuonna 1930 otettiin käyttöön latinalainen aakkosto, mutta vuonna 1938 palattiin kyrilliseen kirjaimistoon, jota on täydennetty lisämerkeillä ә, һ, җ, ң, ө ja ү. Samalla luotiin uusi puhekieleen perustuva kielinormi, jossa esiintyy molempien päämurteiden aineksia. Kirjakielen käyttö lakkautettiin vuonna 1943, jolloin kalmukit karkotettiin Siperiaan ja Keski-Aasiaan. Sen viljely aloitettiin jälleen 1950-luvun lopulla. Vuosina 1957–1958 Kalmukian tasavalta perustettiin uudelleen ja kansa pääsi palaamaan kotiseudulleen.[15]

Kalmukin nykyinen kirjaimisto

А а	Ә ә	Б б	В в	Г г	Һ һ	Д д	Е е	Ё ё
Ж ж	Җ җ	З з	И и	Й й	К к	Л л	М м	Н н
Ң ң	О о	Ө ө	П п	Р р	С с	Т т	У у	Ү ү
Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы	Ь ь
Э э	Ю ю	Я я						

1990-luvun alussa hyväksytyissä Kalmukian kielilaissa (1991) ja perustuslaissa (1994) kalmukki sai tasavallan toisen virallisen kielen aseman venäjän kielen rinnalla. Kalmukiksi julkaistaan oppikirjoja, lastenkirjoja, alkuperäistä kaunokirjallisuutta sekä tietokirjoja. Kieltä käytetään opetusvälineenä muutamissa kouluissa ja muualla sitä opetetaan aineena. Kalmukiksi ilmestyy sanomalehti *Halmg unn* ("Kalmukian

totuus”), kaksi paikallislehteä, kirjallisuuslehti *Tejegin gerl* (”Valo arolla”) ja lastenlehti *Bair* (”Ilo”). Tasavallan radio ja televisio lähettävät kalmukinkielistä ohjelmaa. Elistassa toimii kansallinen ammattiteatteri.[16] Viime aikoina on pyritty popularisoimaan myös vanhaa *todo bitšig* -kirjoitusta.[17]

Lähteet

- *Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom 2*. Moskva: Nauka, 2001. ISBN 5-02-011268-2.

Viitteet

1. *Narody Rossii: entsiklopedija*, s. 178. Moskva: Bolšaja Rossijskaja entsiklopedija, 1994. ISBN 5-85270-082-7.
2. Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom 2: 29.
3. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 159–160. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.
4. *Narody Rossii: entsiklopedija*, s. 441. Moskva: Bolšaja Rossijskaja entsiklopedija, 1994. ISBN 5-85270-082-7.
5. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.1. Natsionalnyi sostav naselenija. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_01.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 9.6.2009. (venäjäksi)
6. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.4. Rasprostranjonnost vladenija jazykami (krome russkogo). (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_04.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 9.6.2009. (venäjäksi)
7. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.2. Naselenije po natsionalnosti i vladeniju russkim jazykom. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_02.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 9.6.2009. (venäjäksi)
8. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.6. Vladenije jazykami (krome russkogo) naselenijem otdelnyh natsionalnostei po respublikam, avtonomnoi oblasti i avtonomnym okrugam Rossijskoi Federatsii. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_06.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 9.6.2009. (venäjäksi)
9. Naselenije Rossijskoi Federatsii po vladeniju jazykami (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab6.xls) *gks.ru*. Viitattu 20.1.2012. (venäjäksi)
10. *Narody Rossii: entsiklopedija*, s. 178–179. Moskva: Bolšaja Rossijskaja entsiklopedija, 1994. ISBN 5-85270-082-7.
11. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii*, s. 127–128. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
12. Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom 2: 293–294.
13. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii*, s. 122, 127. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
14. Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom 2: 30–31.
15. Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom 2: 31–32.
16. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 164–170. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.
17. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii*, s. 119. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.

Aiheesta muualla

- Bossia Kornoussova: Language Policy and Minority Language Planning in Russia: the case study of the Kalmyk language (http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm01hivern-primavera/internacional/kornou1_9.htm) (englanniksi)
- Ethnologue: Kalmyk-Oirat (http://www.ethnologue.com/14/show_language.asp?code=KGZ) (englanniksi)

Mongolilaiset kielet

burjaatti | daguuri | kalmukki | mogoli | mongoli | monguori | paomgan | santa